

SEYYAH HANS DERNSCHWAM'IN GEZİ NOTLARINDA BİR KENT: ÇORUM

A CITY IN TRAVEL HANS DERNSCHWAM'S TRAVEL NOTES: ÇORUM

Öğr. Gör. Ferruh TORUK

Yozgat Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Yozgat/Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-9851-4269

Cite As Toruk, F. (2021). "Seyyah Hans Dernschwam'ın Gezi Notlarında Bir Kent: Çorum", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:6, Issue:31, pp:1735-1749

ÖZET

16.yüzyılda Anadolu'ya gelen Avrupalı seyyahlar ve bunların yazdıkları seyahatname, sefaretnameler, hatıra ve günlükler özel bir önem taşımaktadır. Hümanizm ve Rönesans Dönemi'nin insanları, bilgi ve görüşlerini arttırmak kendilerini daha iyi yetiştirmek için seyahat ediyorlardı. Bu ve benzeri nedenlerle Anadolu'yu ziyaret eden Alman seyyahların çoğunun bilgin, hümanist kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Ghiseli Busbecq, Stephan Gerlach, Salomon Schweigger, Melchior Besold ve Hans Dernschwam bu tip seyyahlardır. Hans Dernschwam, I. Ferdinand tarafından Kanuni ile İran seferi hakkında görüşmek, yıllık vergiyi ödemek ve müzakerelerde bulunmak üzere görevlendirilen Avusturya elçisi Busbecq'in ekibine İstanbul'u görme arzusu ile 1553'te katılmıştır. Seyyah İstanbul'a geldiği dönemde Kanuni'nin Amasya'da olması nedeniyle (7 Nisan-2 Haziran 1555) buraya kadar gitmek zorunda kalmıştır. Çalışmada seyyahın hayatından ve seyahatnamesinden bahsedilmekte ve Amasya'ya giderken Ankara, Sarıkurt, Alagöz ve Çukurköy üzerinden 4 Nisan 1555'de ziyaret ettiği Çorum hakkındaki gözlemlerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çukurköy, Çorum, Kızılırmak, Elvan Çelebi, Mecitözü, Hans Dernschwam

ABSTRACT

European travellers who came to Anatolia in the 16th century and their travel books, embassies, memories and diaries are of special importance. People of the age of humanism and the Renaissance were travelling to increase their knowledge and views, to educate themselves better. For these and similar reasons, we can say that most of the German travellers who visited Anatolia were learned and humanist people. Ghiselin Busbecq, Stephan Gerlach, Salomon Schweigger, Melchior Besold and Hans Dernschwam are such travellers. German Dernschwam joined the team of the Austrian ambassador Busbecq, who was assigned by Ferdinand I to discuss the Iran expedition with Suleyman the Magnificent, to pay the annual tax and to negotiate, in 1553 to see Istanbul. The traveller had to go to Amasya (April 7 - June 2, 1555) because Kanuni was in Amasya when he came to Istanbul with his team. In this study, the traveler's life and travel book are mentioned and his observations about Çorum, which he visited on April 4, 1555, via Ankara, Sarıkurt, Alagöz and Çukurköy on his way to Amasya.

Keywords: Çukurköy, Çorum, Kızılırmak, Elvan Çelebi, Mecitözü, Hans Dernschwam

1. GİRİŞ

İnsanlarla tanışma ve yeni yerler görme merakı insanın doğasında hep var olmuştur. İnsanoğlunun ilkçağlardan itibaren başlayan bu merakı her dönem devam etmiş ve seyyahların gözlemlerini başka insanlarla paylaşma arzusu seyahatnameleri ortaya çıkarmıştır. Edebiyatın bir türü olan seyahatnameler, mimarlık tarihi, sanat tarihi ve tarih çalışmalarının önemli kaynaklarıdır. Bu nedenle seyahatnameler bölgelerin zaman içerisindeki fiziki, ekonomik ve kültürel değişimini yansıtan önemli belgeler arasında yer almaktadır. Genelde bağımsız ve kendi adlarına seyahat eden seyyahlar, olayları ve kahramanları tarihi süreç içerisinde aktaran klasik tarihçilerin ve günlük yazan vakanüvislerin ihmal ettikleri pek çok bilgiyi verme şansına sahip olmuşlardır. Seyyahlar bir taraftan seyahat ettikleri kentlerin insan yapısı ile ekonomik, dini, sosyal ve kültürel durumlarını ortaya koymuş, hatta kendi ülkeleri ile karşılaştırarak mukayeseli bilgiler de vermişlerdir. Konusunu ticaret, savaşlar, dinî ziyaretler, mitolojik öğelerinin oluşturduğu seyahatnameler, ilk coğrafi keşiflerin ardından, keşfedilen yerlerin yağmalanması sonucu Avrupa'ya taşınan zenginlikler sayesinde yeni bir boyut kazanmıştır. Keşfedilen yeni coğrafyalardan transfer edilen gelirler bütün ekonomik dengeleri değiştirmiş olup bu durum Batılı ülkelerin maceracı ruhları ile kısa yoldan servetlerini artırma peşindeki aristokratların işbirliği, seyahatnamelere adeta bir altın çağ açmıştır. Ardı ardına gelen coğrafi keşifler sonrası şu ya da bu yolla elde edilen zenginlikler Avrupa'da kendi modasını yaratmış olmakla birlikte bu moda seyahatnamelerin yayınlanmasına vesile olmuştur. Rönesans ve Reform hareketiyle birleşen bu yeni ekonomik ve sosyal yapı bir süre sonra doğal olarak yeni ve farklı bir insan tipini de ortaya çıkarmıştır. Avrupalı bu yeni insan/aydın tipi kültür, sanat, felsefe ve bilim alanında, araştırma ve gözleme dayalı bilgiyi önemseyen, şüpheci, pozitivist ve rasyonalist olma yoluna girmiştir. Bu da batı kültürünün yeniden inşasını zorunlu hale getirmiş ve seyahatnameler açısından yeni bir dönemin açılmasına da vesile olmuştur. Bu nedenle değişik coğrafyalarda dolaşan seyyahlara ait en erken gezi notları Antik döneme kadar uzanmaktadır. Seyahatlerin zaman içerisinde yapılaş şekli ve amaçları değişmiş olsa da, seyyahların seyahatleri sürekli devam etmiştir (Toruk, 2008: 231-233).

Anadolu antik dönemden itibaren Asya ve Avrupa arasında stratejik özelliklere sahip olması nedeniyle, özellikle 16.-19. yüzyıllar arasında çok sayıda gezgin, jeolog, haritacı ve doğa bilimcilerin geçici de olsa uğrak noktası olmuştur. Seyahatnamelerde sıradan haritalar olmanın ve sonraki araştırmacılara değerli bilgiler aktarmanın ötesinde; çoğu zaman yanlı bilgiler yer aldığı için bu tip çalışmaların mutlaka farklı kaynaklarla karşılaştırılması gerekmektedir.

Osmanlı topraklarını özellikle Anadolu coğrafyasını 16.-19. yüzyıllarda bazı batılı seyyahlar ziyaret etmiş ve gözlemlerini hatıra/günlük şeklinde kaleme almışlardır. Anadolu coğrafyası ve insanların batılı gözüyle nasıl olduklarını aksettiren bu tip eserler, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve toplumunu araştıran teolog, sosyolog, tarihçi vb. için de vazgeçilmez eserler arasındadır. Son zamanlarda seyahatnamelere olan ilginin artması bu metinlerin günümüzde ne işe yarabilecekleri sorusunu da beraberinde getirmiştir. Böylesi bir soruya ilk yanıt, yazarların yaşadıkları zamanları ve mekânları anlatırken sundukları kişisel serüvenin çekiciliğidir. Bu bağlamda seyyah kendisiyle özleştirdiği bir serüveni kelimelerin egzotizmi ve yaşananların büyüleyiciliği içinde aktarmaktadır. Böylece seyyahlar yaşadığı dönem aracılığı ile tanıklık ettiği toplumla, günümüzün okurları arasında bir aracı görev üstlenmektedir.

Çoğu zaman Anadolu'dan da geçen İpek Yolu güzergâhını (Akdağ, 1959: 415; Tuncer, 2007: 11-67; Özergin 1985: 7) izleyerek; batıdan doğuya giden Hans Dernschwam gibi kimi seyyahların, Balkanlardan Edirne, İstanbul, Üsküdar, Kartal, Gebze, Hereke, Karamürsel, İzmit, Yenişehir, Akbıyık, Pazarcık, Bozüyük, Karaali, Kütahya, Sakarya, Yalancıali, Kutludüğün, Ankara, Bağlum, Sarıkoz, Gemece, Alagöz, Sarayköy ve Çukurköy den Kızılırmak'ı aşarak Çorum ve Mecitözü'ne oradan da Amasya'ya ziyaret ettikleri bilinmektedir (Eyice, 1994: 182; Toruk, 2003:169-172)

Çorum'un İpek Yolu ile Haçlı Seferleri sırasında kullanılan yol güzergâhına yakınlığının yanı sıra, (İnalcık, 2008: 222-225; Çınar vd., 2018: 12-150; Akarsu, 2021: 133-147; Özergin, 1959: 28-36 Tuncer, 2007: 39; Aykut, 1984: 246; Yurdaydın, 1976: 31; Yerasimos, 1991: 130-132) önemli bir menzil olması ve kentsel mimari, ekonomi, folklor vb. bakımından önem arz etmesi seyyahların burayı ziyaret etmelerine sağlamıştır (Çizim 1). Çalışmanın amacı seyyah Hans Dernschwam'ın gezi notlarında Çorum kentinin nasıl tanımlandığını ve yerleşimin mekansal yapısını tartışmaktır. Çalışmada seyyahın hayatından ve seyahatnamesinden bahsedilmekte ve gezginin Ankara, Sarıkurt, Alagöz ve Çukurköy üzerinden Amasya'ya giderken 4 Nisan 1555 tarihinde ziyaret ettiği Çorum hakkındaki gözlemlerine yer verilmektedir.

Çizim 1: 14.-16. Yüzyıllarda Anadolu İpek Yolu (İnalcık, 2008)

2. HANS DERNSCHWAM VE SEYAHATNAMESİ

16 yüzyıl ortalarında Anadolu'yu ziyaret eden Ghiselin Busbecq, Stephan Gerlach, Melchior Besold ve Hans Drenschwam bilinen batılı ilk gezginler arasında yer almaktadır. 16. yüzyılda Anadolu'nun bir kısmını gezen seyyahlardan biri de Macaristan'dan başlayarak Amasya'ya kadar giden Alman Hans Dernschwam'dır (Toruk, 2005: 429-431). Dernschwam'ın seyahatnamesi ilk kez 1923 yılında tıpkı basımı yapılarak Franz Babinger tarafından yayınlanmıştır (Babinger, 1923: 314).

Alman seyyah Hans Dernschwam 1494 yılında Çekoslavakya'nın batı kısımlarını oluşturan Bohemya bölgesinde Brux kasabasında doğmuştur (Eyice, 1994: 182) (Resim1). Dernschwam'ın ailesinin buraya ne sebeple geldiği bilinmemektedir. Seyyahın çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgiler yok denecek kadar azdır. Ailesinin ekonomik durumunun iyi olduğu bilinen seyyahın pek çok kardeşi olduğu ve hepsinin de iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Dernschwam'ın 13 yaşında iken öğrenmeye duyduğu sınırsız ilgi sebebiyle önce Viyana Üniversitesi'ne daha sonra Leipzig Üniversitesi'ne devam ettiği ve 1510 yılında da aynı üniversitenin felsefe bölümünden mezun olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Yunan ve Roma klasiklerine, tarih yazıcılığına ve coğrafyaya da özel bir ilgi duyan seyyahın 1512-1515 yılları arasında Macaristan Kraliyet Sarayı'nda prenlere hocalık yapmak için görevlendirilen Hyromysmus Balbus'un yardımcılığını üstlendiği bilinmektedir (Dernschwam, 1987: 9).

Dernschwam'a 5 Eylül 1510 tarihinde Leipzig Felsefe Fakültesi tarafından "Baccalorist" payesi verilmiştir. 1512-1515 yılları arasında Balbus'un yardımcılığında bulduktan sonra Dernschwam'ın nerede ve ne ile uğraştığına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Seyyahın 1520-1530 yılları arasında Macaristan ve Balkan ülkelerine seyahatlerde bulunduğu ve buraları ziyaretinde sütun, kitabe vb. arkeolojik buluntuları topladığı, hatta eski Roma kitabelerini kopyaladığı da bilinmektedir. Koleksiyon şekline getirdiği arkeolojik buluntular *Inscriptiones Romanae lapidibus in territoris Hungariae et Transsyvanine repertis a 1520-30 collectae* adı altında Viyana'da National Bibliothek'te yer almaktadır (Eyice, 1994: 182).

Resim 1: Hans Dernschwam'ın Bastırdığı Madalyon Üzerindeki Resmi (Eyice, 1994)

Dernschwam'ın 1517'de büyük ticaret şirketi olan Fugger şirketinin Yukarı Macaristan'daki bakır işletmelerinde, müşavir olarak çalıştığı ve işletmenin gelişmesine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Dernschwam yalnız bir bürokrat ve iş adamı değildir. Gençlik yıllarında Viyana ve Leipzig'de çok iyi öğrenim gören seyyahın geniş bir hümanist kültüre sahip olduğu söylenebilir. Latince ve Yunancayı çok iyi bilen ve ana dili Almanca dışında Macarca ve Slavca gibi dillere de vakıf olduğu anlaşılan Dernschwam'ın Fugger ailesinin şirketinde (Fuggers) çalıştığı yıllarda ülkeler hakkında başta tarihleri olmak üzere çeşitli bilgiler edindiği de bilinmektedir (Morgan, 1933: 144-155; Kakut, 1976:283-292). Dernschwam'ın Fugger şirketinde çalışırken maddi güvencesini de ihmal etmediği ve küçümsenemeyecek bir servete kavuştuğu da belirtilmektedir. Seyyahın, Fugger şirkettinden ayrıldıktan sonra ailenin ileri gelenlerinden özellikle Alton Fugger ile dostluğunu uzun süre devam ettirdiğini bilinmektedir. Seyyahın 1546 yılında Fugger şirketi ile ilişkilerinin zayıflamaya başladığı ve 1549 yılında Viyana'ya yerleştiği ve Alton Fugger'e maden işletim işinde danışmanlık yaptığı şirketin dökümlerinden öğrenilmektedir. 1549-1553 yılları arasında Dernschwam'ın nerede ikamet ettiği ve ne iş yaptığına ilişkin bilgilere -varsa da- ulaşılamamıştır. 1553 yılında 60 yaşına yaklaşmış olan seyyah, Osmanlı başkenti İstanbul'u görmek istemiş, aynı yılın ilkbaharında Pecs Piskoposu Alton Verantius, Macaristan'ın en bilinen prenslerinden Franz Zay (1498-1570) ile birlikte Kanuni Sultan Süleyman'ın payitahtına yolculuk etmek istemiştir. Bu gezi hazırlığının yapılma nedeni; Kral I. Ferdinand'ın görevlileri olarak yıllık vergiyi ödemek ve müzakerelerde bulunmaktır. Birçok resmi görevlinin görev aldığı elçilik heyeti, 22 Haziran 1553 tarihinde Viyana'dan hareket ettiğinde aralarında 3 atı, bir arabacısı ve yüklü para kesesiyle kendi hesabına seyahat eden Dernschwam'da yer almıştır. Seyyahın bu heyetle birlikte yaklaşık 2 yıl süren Anadolu seyahatinden sonra 1555'te Viyana'ya döndüğü fakat sonrasında hayatını nasıl devam ettirdiği bilinmemektedir. 1558'den sonraki hayatı hakkında Viyana Arşivi'nin maliye bölümünde yer alan belgelerde -az da olsa- bilgiler bulunmaktadır. Buradan edinilen verilere göre Drenschwam'ın, Macaristan'ın dağlık bölgelerinde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Viyana Arşivi Maliye Bölümü'nde yer alan belgelere göre gezgin hayatının son yıllarını büyük olasılıkla Kremnitz kentinde geçirmiş olmalıdır. Bu dönemde 68 yaşında olduğu aktarılan seyyahın, nerede ve ne zaman öldüğü anlaşılmamakla birlikte resmi bir kayıttan edinilen bilgilere göre, 1569 yılında İmparatorluğun Hazine Dairesi'nden Viyana Saray Kütüphanesi'ne bu tarihten kısa bir süre önce 500 gulden paranın yeğeni Markus'a gönderildiği ifadesinden gezginin 1568'te hayatta olmadığı için anlaşılmaktadır.

Seyyahın 651 cilt ve 200 civarında eser içeren ve çoğu 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyılın ilk yarısında basılmış eserlerden oluşan kütüphanesinde Yunan ve Roma klasiklerinin bir kısmı ile teoloji kitapları ve nadide (unique) el yazmaları da yer almaktadır. Kitaplarının, 1554 yılında Pera'da (Beyoğlu) o dönem için yüksek meblağ olan 180 duka karşılığında Johannes Zonaras adında biri tarafından alındığı aktarılmaktadır (Eyice, 1994:182-183).

Seyyahın, 16. yüzyılın en iyi hümanistleri arasında anılması kaçınılmazdır. Bilgin ve tanınmış çağdaşlarından Sebastian Münster, Joachim Camerarius, Caspar Bruchius ve Hier Wolf ile yakın ve dostane ilişkilerde bulunduğu bilinen Dernschwam'ın onlarla sürekli mektuplaştığı da anlaşılmaktadır. Amasya yolculuğu esnasında tuttuğu notlardan oluşan seyahatnamesinin ilk nüshaları Fuggerler'in arşivindeki metrukâtı arasında olup, Dr. Friedrich Dobel (1819-1891) özel çabaları sonrası Babenhausen Kalesi'nde bulunmuştur (Eyice, 1994: 182). Yazmanın ne sebeple ve hangi yoldan oraya geldiği anlaşılmamaktadır. Bu ilk nüshanın, Fugger ailesinde olması yukarıda da değindiğimiz üzere seyyahın, aile ile özel dostluğunu göstermektedir. Seyahatnamenin aslından kopya edilmiş birçok nüshasının da olduğu söylenmektedir.

Seyahatnamenin 16. yüzyılda kopya edilmiş olan nüshası ile 17. yüzyıla ait bir nüshanın olduğu ve bu nüshaların Wolfenbüttel Landesbibliothek arşivinde bulunduğu bilinmektedir. Haritacı Heinrich Kiepert, ilk kez Wolfenbüttel ana nüshasına dayanarak bu nüshayı ayrıntılı olarak incelemiş ve oluşturduğu haritalarda kimi zaman seyahatnamenin bu nüshasından yararlanmışır (Kiepert, 1863: 307-323; 1887; 202-220, 230-235).

H. Kiepert'in, 1963 yılında Berlin'de Prusya İlimler Akademisi'nin aylık bülteninin 307-323 sayfalarında bulunan yazısında: "*G. Busbecq in başkanı bulunduğu 1555 yılında Kuzey Anadolu' da yapılan elçilik heyeti seyahatinde izlenen yol: Dernschwam'ın günlüğüne dayanılarak H. Kiepert tarafından hazırlanmıştır.*" ifadesine yer verilmiştir (Kiepert, 1887: 1902). Kiepert, bu nüshanın hazırlanmasından yaklaşık 25 yıl sonra seyyahın anlatımlarını dikkate alarak eseri tekrar incelemiş ve bu konuda *Glabus Dergisi*'nde bir dizi makale yayınlamıştır (Kiepert, 1887; 1902; 1913a: 535-546; 1913b: 46-49; Tanrıkulu, 2014: 189-205). Bilindiği üzere 28 Ekim 1592 tarihinde ölen Busbecq'in Latince olarak kaleme aldığı *Türk Mektupları* da gezginin İstanbul'dan Amasya'ya yapılan seyahati anlatmaktadır (Busbecq, 1953: 39-48).

Seyyah Hans Dernschwam' ın, Anadolu'ya yaptığı seyahatin günlük şeklindeki notları 1923 yılında Franz Babinger tarafından *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien* adıyla yayımlanmıştır. Babinger'in yayınlamış olduğu seyahatnameye ait notlar, Yaşar Önen tarafından *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* adıyla 1987 yılında Türkçeye kazandırılmıştır. Seyahatname olumlu ve olumsuz yanlarıyla gezi notlarından oluşan günlük karakteri taşımaktadır. Bu şekilde ele alındığı için bazı günlerin anıları daha geniş ve daha ayrıntılı bazı günlerin izlenimlerinde daha kuru ve kısa ifadelerle yer verilmiştir. Bundan dolayı olmalı ki seyahatnamede anlatılan çoğu yerlerin ikinci kez anlatıldığı ve böylece tekrara düşüldüğü görülmektedir. Seyyahın daha rahat iken İstanbul'da yazdıkları ile yolculuk esnasında yazdıkları arasında gözle görünür farklılıklar mevcuttur.

Seyyahın notları arasında görülen Latince ve Yunanca kitabelerin kopyalarını kendisinin çizdiği söylenebilir. Öte yandan seyyahın özellikle başta paralar ve ağırlık ölçüleri olmak üzere gıda maddelerinin fiyatları vb. hakkında verdiği bilgilerin önemli ve güvenilir olduğu da söylenebilir.

Seyyahın bunlarla ilgili ne kadar doğru ve güvenilir bilgiler verdiği de; tamamen emin olmadığı rakamların (ölçüler için) yerlerini boş bırakmasında da anlaşılmaktadır. Seyyah dolaştığı bölgelerde gördüklerini, işittiklerini sürekli günlük şeklinde not almış ve hatta maddi kültür verileri hakkında bilgi vermekle yetinmemiş pek çok kitabeyi olduğu gibi yazarak not etmiş ve kullanılan araç ve gereçleri de çizimleriyle göstermek istemiştir (Oberdorffer, 1952: 229-245). Ayrıca tarihi yapıların krokilerini de elinden geldiğince çizerek belgeleme alanında başarılı çalışmalar yaptığını da vurgulamak istemiştir.

Dernschwam'ın günlüklerden oluşan seyahatnamesini çağdaşı diğer seyahatnamelerden ayıran en belirgin yanı belgeleme özellikli olmasıdır. Seyyah Anadolu coğrafyasının yer şekillerinin nasıl olduğu hakkında da bilgi vermektan kaçınmamıştır. Dağların yüksekliklerini, köprülerin uzunluk ve genişliklerini hatta sivil, ticari, su ve dini yapıların en ve boylarını rakamlarla göstermeye çalışmıştır. Anadolu insanının yaşayış tarzını, giyim-kuşam şeklini, dini anlayışını, örf ve göreneklerini, evlenme törenlerini hatta Amasya'da Kanuni'nin kendilerini kabul etmelerini de bir merasim şeklinde günlüklerine yazdığı da anlaşılmaktadır. Seyyah; beğendiği ya da beğenmediği davranış, gelenek ve inanışlar üzerine kimiz zaman kendi görüşlerini pervasızca dile getirmekten kaçınmamıştır.

Osmanlı coğrafyasında fark ettiği hata ve eksikleri acımasızca eleştirirken gözlemlerini de olduğu gibi aktarmaya özen göstermiştir. Gözlemleri güvenilir olmakla birlikte yorumlarına ihtiyatlı yaklaşılması gereken seyyahın ülkesinin Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ödemesi ile ilişkili olabileceği düşünülmelidir.

2.1. Hans Dernschwam'ın Günlüklerinde Çorum

22 Haziran 1553 tarihinde Piskopos Anton ile Macaristan prenslerinden Başkomutan Franz Zay ve Avusturya hükümeti tarafından bir heyet ile birlikte elçi sıfatıyla görevlendirilen Busbecq, İran seferi

hakkında Kanuni ile görüşmek ve yıllık vergiyi ödemek koşuluyla İstanbul' a gelmek için hareket edecek ekibe (Busbecq, 1953: 39-48); üç atı ve bir arabacısı ile kendi adına seyahat etmek üzere Dernschwam da katılmıştır. Seyyahında dâhil edildiği heyet 25 Ağustos 1553'de İstanbul'a gelmiştir. Kanuni'nin -o günlerde- Nahcivan Seferi'nde olması nedeniyle, heyetin bir yıla yakın İstanbul'da onun dönüşünü beklediği bilinmektedir. Ancak Kanuni'nin İstanbul'a dönmeyip kışı Amasya'da geçirmeye karar vermesi üzerine, onunla görüşmek için heyetin Amasya'ya kadar gitmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

9 Mart 1555'de Üsküdar'a oradan Kartal, Karamürsel, Kazıklı Köyü, Akbıyık, Bozhöyük, Porsuk, Sakarya Nehri üzerinden, Uyuz Köyü, Mihaliççık, Mesut Köyü, Murdet, Bağlum, Kutlugün (Kutludüğün) üzerinden 28 Mart 1555'de 19 günlük yolculuktan sonra Ankara gelmişler ve Ankara' dan da 30 Mart' ta ayrılarak; Balıkhisar, Sarıkurt, Yirmi, Hasanoglan, Alagöz, Germece, Çukurköy'den 4 Nisan 1555'de de Çorum'a ulaşmışlardır. Hans Dernschwam Çorum'a gelmeden önce Kızılırmak' ı geçerken yüksek ve taşlı bir dağ üzerinden yollarına devam ettiklerini ve bu sürecin uzun ve yorucu olduğunu 7-8 milden (1 mil: 1.609 km.) fazla yol aldıklarını Aşağı yukarı Viyana'dan Bratislava'ya ve oradan da Peternel'e kadar gitmiş gibi olduklarını belirtmektedir.

Seyyah, 3 Nisanda Alagöz'den saat yola çıktıklarını ve doğuya doğru 6 mil yol aldıktan sonra öğleden sonra Çukurköy'e geldiklerini, bütün gün boyunca geçtikleri Kızılırmak ve çıplak kara silsilelerini ve ırmağa yakın yerlerde pek çok köy ve ot yığınları gördüklerini ve dağlık alanlarda da çorak ve tuzlu olduğunu söylemektedir.

Irmağın kıyısında tarlalarda konaklanabileceğine fakat bu konaklama süresince hiçbir şey bulunamayacağı için aç kalılabileceğine de dikkat çeken seyyah, ırmak kenarında 8 Türk ile karşılaştıklarını ve bunların Bursa'ya ipek götürmekte olduklarını ve İran Şahı Tahmazb'ın, görkemli barış heyetinin Kanuni Sultan Süleyman' ı ziyaret etmek için 10 Mayıs' ta buradan geçtiklerini bildirmelerinin kendilerini heyecanlandırdığını belirten seyyah, bu sohbet esnasında atlarına da su verdiklerini ve hemen yol kenarında bulunan bir köyde de Kanuni'nin burada konaklamış olduklarını ve bu köyün adının da Kutlar Saray köyü olduğunu ifade etmekte ve: "... yüzleri yanmış, esme yarı zenci kimseler. Öyle beyaz veya sarı renkli insan görülüyor ortalıkta. Kadınlar da öyle. Elbiseleri de iyi değil. Yedikleri de zaten çorba, yoğurt ve lezzetsiz ekme" diye belirtmektedir (Dernschwam, 1987: 261).

Kutlar Saray Köyü etrafında birçok mezarlık gördüklerini fakat mezarlık içerisinde antik taşların yer almadığını hatta çevresinde eskiden kalma antik bir kent kalıntısının da bulunmadığını, -olsa dahi- antik taşların köylülerin genelde ahırlarında duvar malzemesi olarak kullandıklarını da yazmaktadır.

Köylülerin hayvanları için yem olarak ot kullanmadıklarını, kendi usullerince dövenden geçirilmiş ekin kırıntılarını (saman), İstanbul'dan kendileriyle Amasya ya kadar yolculuk etmekte olan katırların boyunlarına taktıklarını da yazmaktadır. Ayrıca 6 deveye 1 bir kişinin baktığını, bu kişinin, bir devenin önünde bir ata binmiş olarak veya kimi zamanda yaya şeklinde yolculuk ettiğini, en arkadaki devenin de boynuna bir çan taktıklarını ifade etmektedir. Ayrıca develere ağır yük taşıyor olmalarına rağmen eşeklerden daha az saman verdiklerini de söylerken; Amasya ya kadar 1 katırcıya 4 duka ücret verdiğini de belirtmektedir.

4 Nisan günü sabah saatlerinde Çukurköy'den yola çıktıklarını ve akşamüzeri Çorum'a vardıklarını belirten seyyah, yolculukları esnasında Kızılırmak nehrini geçtikten sonra yüksek ve taşlı bir dağ üzerinden yolculuklarına devam ettiklerini, 7-8 milden fazla yol aldıklarını belirtmektedir. Bir süre sonra Kızılırmak'ı tekrar geçtiklerini, ırmağın üzerinde 190 adım uzunluğunda 5 adım genişliğinde ve her iki tarafında korkulukları bulunan yeni yapılmış tahta bir köprü gördüklerini, bu köprünün yanında eski bir köprünün de yer aldığını ve zor durumlarda bu köprüden de geçilebileceğini ifade eden seyyah: "... Irmağın suyu bulanık ve kırmızı akıyordu. Kıyıları ise çok yüksek ve sarptı. Biraz ilerleyince sol tarafta bir küçük dere ile karşılaştık. Hemen sonrada bir dağ ile karşılaştık. Yol boyunca bu kadar yüksek bir dağ ile karşılaşmamıştık. Dağın eteklerinde irili ufaklı ağaçlar vardı. Büyük olanları daha çok gemi direğine benziyordu. Küçük olanlarının meyveleri ise iri ve lezzetli idi. Ardıca benzeyen bu meyveler hafif sarımsı olmakla birlikte bizde olmayan bir türdü. Genelde bu ağaçların hemen hepsi dikenli. ... Biraz iler de sağ tarafta bir pınar gördük. Suyu çok soğuk şimdiye kadar gördüğümüz ve suyunu içtiğimiz çeşmelerin hemen hepsinden daha sağlam ve daha iyi suyu var. Zira 4-5 gündür içtiğimiz sular hep tuzlu idi. Öğleğin bir dere kenarında dinlenmiş ve bu dereden de adlarımızı sulamıştık. Bu derenin suyu Çorum'a yaklaşık çeyrek mil mesafede bir su idi. Üzerinde küçük bir taş köprü vardı. Ayrıca Çorum'dan bizim gittiğimiz istikâmete doğru akan ikinci bir dere daha vardı ve bu derenin de üzerinde küçük bir taş köprü daha vardı. Bu köprü Romalılardan kalma bir köprü olmalıydı. Yüksek yerlerden geçerken Aşağılarda yarı yere gömülmüş alçak domuz ahırlarını andıran

değirmenler görülmektedir.” diye notlarına eklemiştir Seyyah 4 Nisan günü Çorum’a geldiklerinde, burasının büyük bir şehir olmadığını ve bir dağın eteğinde kurulduğunu, bir vadiye yüzünü çevirdiğini ve etrafında bağ ve bahçelerinde yer almadığını belirtmektedir.

Evlerin kerpiçten yapıldığını, kerpiçlerin dört köşe kesekler gibi ve hatta çok basık olduklarını ve çatının olmadığı söylemektedir. Seyyah bu tip evlerde oturanların fakir kişiler olduklarını da yazmaktadır. Seyyah şehir merkezinde bir cami gördüklerini bu caminin taş ile inşa edildiği ifade etmekte fakat dönemini ve adını belirtmemekle birlikte bu caminin şehrin ulu camisi olabileceğini söyleyebiliriz. Burada kendilerine sunulan ekmeğin ve şarabın da lezzetli olmadığını hatta bu ikisinin de yakından bir Ermeni köyünden getirilmiş olabileceğini de düşünmektedir.

Dernschwam, şehirde Türk Rum ve Ermenilerin bir arada yaşadıklarını söylerken; şehrin önündeki bir çayırılıkta konakladıklarını ve konakladıkları bu yerin küçük bir tepe üzerinde bulunan ve adını vermediği mezarlığa yakın olduğunu, mezarlıkta devşirme birçok sütun parçalarının yer aldığını fakat bu sütun parçalarının yüzeyleri çok yıpranmış olduğu için okunması imkânsız olan Yunanca yazıların olduğunu da belirtmektedir.

Kente girdiklerinde yanlarına Şilezya doğumlu Frankenstein adında Alman kökenli bir kişinin geldiğini, bu kişinin ise Solnok’da esir düştüğünü ve gerçek adının Hans olduğunu, hatta Almanya’da çuhacılık yaptığını, babasının da Hans Lorenczde adında iyi bir çuhacı olduğunu bu kişiden dinlediklerini söylerken; bu kişinin dokuma sektöründe Viyana da Hans Poller’in yanında çalıştığını da belirtmekte ve o esnada yanlarına birkaç Macar esirin de geldiğini ifade etmektedir.

O gün, günlerden Cuma olduğunu belirten seyyah, Türklerin böylesi bir günde çok büyük olan mezarlıklara giderek ölen yakınlarını ziyaret ettiklerini belirtmektedir. Burada iki gün kaldıktan sonra 6 Nisan sabah saatlerinde (4-6 Nisan 1555) Çorum’dan doğuya doğru yola çıktıklarını ve saat 11 gibi Mecitözü’ne bağlı olan Elvan Çelebi Köyü’ne geldiklerini ve Padişahın da Amasya’ya gelirken burada bir gece dergâhta gecelediğini yazmaktadır.

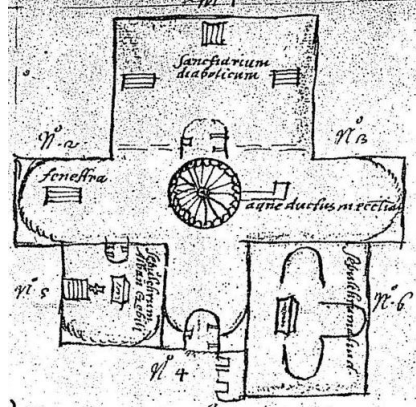
Gezginin dervişler oturduğu tekke dendiğini söylediği yapı Ahi Elvan Zaviyesi’dir (Köseoğlu, 1944: 1373-1379, 1405-1408, 1437-1441; Hamilton, 1842: 78; Anderson, 1903: 9). Seyyahın 5 Nisan 1555 günü ziyaret ettiği Ahi Elvan Zaviyesi Anadolu’nun büyük sofilerinden Aşık Paşa’nın oğludur (Köseoğlu, 1944: 1373-1379).

Zaviyenin, Emir Eratna Bey’in veziri Alâeddin Ali Bey tarafından Ahi Elvan için vakfedildiği bilinmektedir (Taeschner, 1941: 61-71; Giese, 1941: 61-71; Ruben, 1947: 616; Tarum, 1938: 111; Eyice, 1962: 20-21; Dikmen ve Toruk, 2019: 710-735). Dernschwam, tekkenin dervişlere mahsus ve Rumların manastırına benzer bir de mescidi olduğunu söylemektedir.

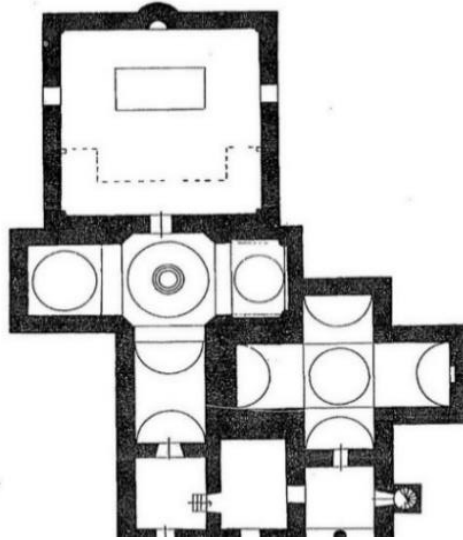
Çorum’dan yola çıktıklarında geçtikleri vadi ve geniş ovalarda bir süre önce Amasya’ya ulaşan Kanuni’nin avlandığından ve hatta bu avın keklik avı olduğundan da söz etmektedir. Seyyah tekrar Elvan Köyü’nden söz ederken, köydeki Ahi Elvan tekkesi için : “... *Elvan Köyü’nde ahşap bir mescit var. Biz bu mescidin yanında konakladık. Burada dervişlerinde kendilerine mahsus taş yapı bir tekkeleri var. Basit bir yapı eski binalardan alınan taşlardan yapılmış. Bu binanın Türkler tarafından mı yoksa vaktiyle Hıristiyanlar tarafından mı yapıldığı belli değildir. Bir hayli yıpranmış durumda. Tekkenin esas kısmı oldukça sağlam kalmış, ama tamamı çok kötü durumda Aşağı yukarı şöyle; Bina yolun kenarında önünde 5 meczup oturuyor. Bunlar topladıkları sadakalar veya şuradan buradan aşırıdıkları şeylerle hayatlarını sürdürüyorlar. Diğer çingeneler gibi her türlü kötülüğe eğilimli olan kimseler. Evleri barkları yok. Zaten böylelerinin oturdukları kulübelere insan zorla girip çıkabilir. Kerpiçten yapılmış basit ve karanlık yerler. İbölüm: Dervişlerin kaldığı tekke, burada ibadet ederler. Zeminde halılar serilmiş. Bir vaaz kürsüsü ve bunun karşısında ahşap bir mahfel vardır. Mahfel bizim papazlarında yaptığı gibi kilitli. Mescidin çatısı kubbe biçiminde değil tahta tavan kaplı üzeri de düz dam. Diğer mescitlerde olduğu gibi bunun da pencereleri yüksekte. Cephenin en üst kısmına büyük bir taş yerleştirilmiş. Üzerinde Yunanca bir kitabe var. O kısmı sonradan yapılmışa benziyor. Zira altındaki taşlar tamamen eski, kırık sütunlar çamurla sıvanmış. 2 bölüm: Yan tarafta ve yukarıya doğru yuvarlak bir kemer şeklinde örülmüş. Bunun karşısındaki 3 numaralı kısımda aynen 2 numaralı bölüm gibi yuvarlak kemer. 4. Bölüm: Giriş kısmıdır ve üstü kubbe şeklinde yuvarlaktır. 5. Bölüm: 4. bölümün hemen yanına yapılmış içinde çok büyük, üzerine mavi sof örtülmüş bir mezar var. Lahdin üzerine ayrıca beyaz bir örtü örtülmüş ve Türk kavuğu oturtulmuş. Mezarın hemen yanında büyük bir pirinç şamdan duruyor. Zeminde halılar serilmiş, çamurlu ayakkabılarla girilmiyor. Bütün bunlar akıllarınca onların kendilerini İslam âlemine azizler olarak göstermek isteyişlerinin ifadesidir. Girişin öteki tarafında ek bir bölüm yapılmış (6. Bölüm) Bu kısmın üzerinde üç yuvarlak kubbe var. Burada da bir mezar bulunmaktadır. Burada yatan S.*

Jorgen'in ahbabı imiş. 5. Bölümdeki Elvan Çelebi'nin de dediklerine göre S. Jorgen ile daha yakın dostluğu varmış” diyerek zaviyenin 6 farklı bölümden oluştuğunu belirtmeye çalışmaktadır (Dernschwam, 1987: 271).

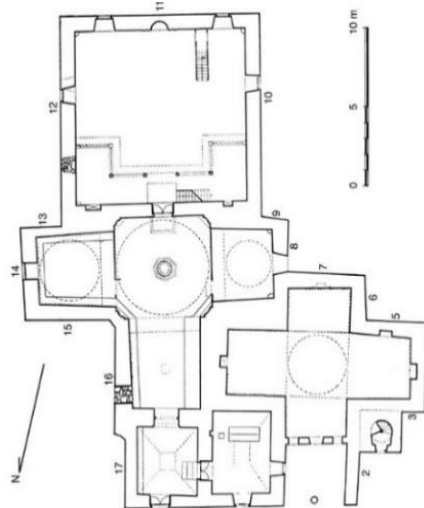
Semavi Eyice de yanında bir hamamın olduğuna dikkat çekmekte (Eyice, 1995: 66-67), Neşet Köseoğlu da bir vakfiyesinin olduğundan söz etmektedir (Köseoğlu, 1944: 1373-1379). Fakat tüm araştırmalara rağmen vakfiye bugün bulunamamaktadır (Çizim 2-7), (Resim 2-10).

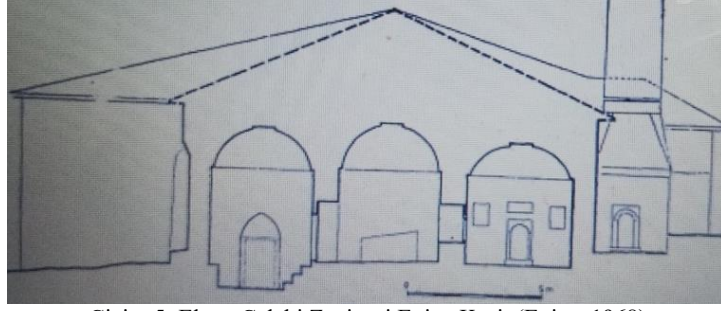
Çizim 2: Elvan Çelebi Zaviyesi (Dernschwam, 1987)

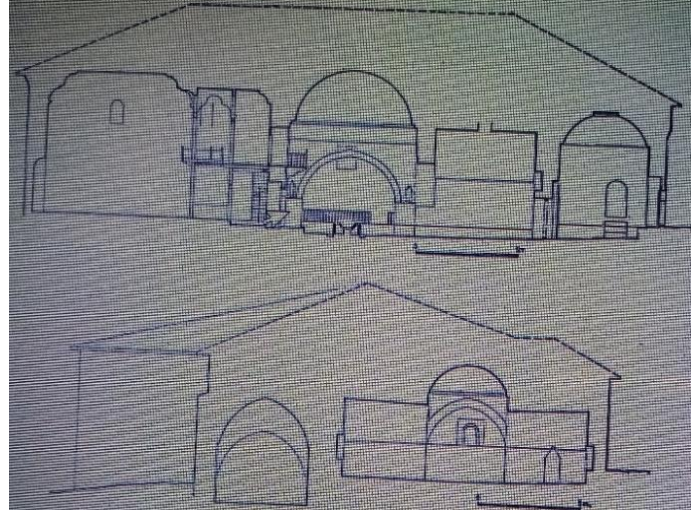
Çizim 3: Elvan Çelebi Zaviyesi (Taeschler, 1941)

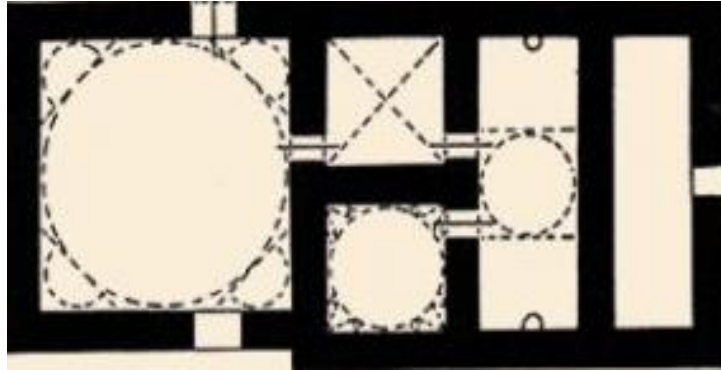
Çizim 4: Elvan Çelebi Zaviyesi (Eyice, 1968)

Çizim 5: Elvan Çelebi Zaviyesi Enine Kesit (Eyice, 1968)

Çizim 6: Elvan Çelebi Zaviyesi Boyuna Kesit (Eyice, 1968)

Çizim 7: Elvan Çelebi Zaviyesi Hamamı (Eyice, 1994)

Resim 2: Elvan Çelebi Zaviyesi Kuzey Cephesi (Toruk, 2010)

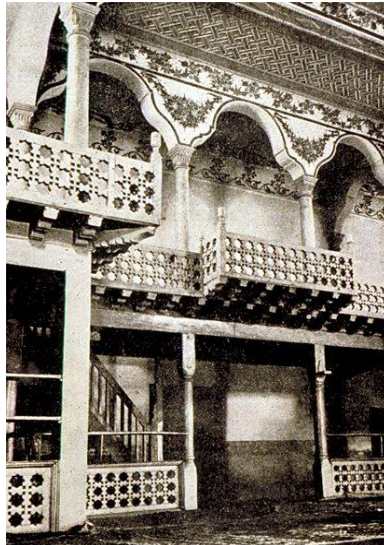
Resim 3: Elvan Çelebi Zaviyesi Güney Cephe (Toruk, 2010)

Resim 4: Elvan Çelebi Zaviyesi Girişi (Toruk, 2010)

Resim 5: Elvan Çelebi Zaviyesi Şadırvan (Toruk, 2010)

Resim 6: Elvan Çelebi Zaviyesi Mescit Bölümü (Eyice, 1995)

Resim 7: Elvan Çelebi Zaviyesi Orta Sofa Kubbe Eteği Kalem İşi Süslemeler (Toruk, 2010)

Resim 8: Elvan Çelebi Zaviyesi Mihrabı (Eyice, 1968)

Resim 9: Elvan Çelebi Zaviyesi Camii Tavanı (Eyice, 1968)

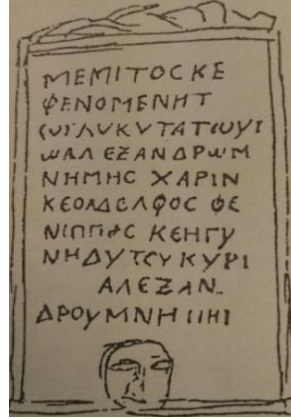

Resim 10: Elvan Çelebi Zaviyesi Kapı Kanatlarındaki Arapça Beyitleri (Eyice, 1995)

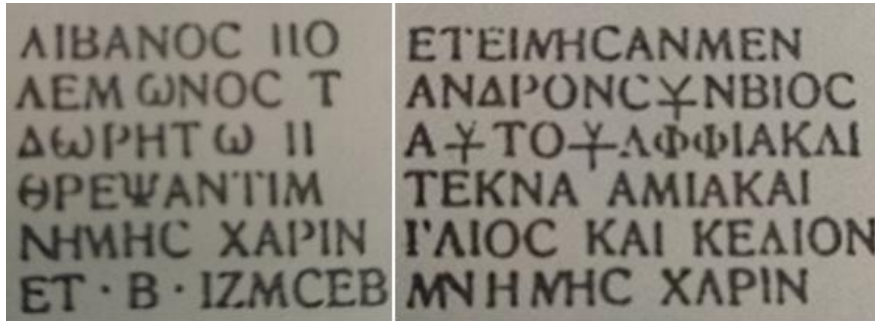
Dernschwam, tekkede yaşayan dervişlerin, bölge halkına, kendi ülkesindeki Katolik papazları gibi sürekli yalan şeyler anlattıklarını okuma yazma bilmediklerini, ne kadar saf ve doğuştan abdal olurlarsa daha aziz kabul edildiklerini ve bu şekilde büyük itibar gördüklerini yazmaktadır. Ayrıca köyde erkeklerin başlarına taktıkları şapka benzeri takkenin kadınların başörtüsü gibi olduğunu, kadınların ise erkek gibi şalvar giydiklerinin normal karşılanmasına şaşırmadığını fakat delilerinin evliya gibi kabul edilmelerine şaşırıldığını da vurgulamaktadır. Bu delilerin mezarlıklarda mumlar yakarak bekçilik yaptıklarını, İstanbul da Cafer Baba'nın hapishane ye benzeyen türbesinde de bu tip bekçileri gördüğünde anladığını belirtirken; ölen kişilerin elvan ve çelebi olması durumunda mezar taşlarında neden kitabelerinin olmadığını düşündüğünü fakat cevaplayamadığını da söylemektedir.

Seyyah, Çelebi kelimesinin Türkçe de asil veya asil soydan gelen kimse olduğuna dikkat çekerken, Ahi Elvan tekkesinde konaklayan ve deli denilen kişilere garip bir at olan sofi adının verilmesini anlayamadığını hata bu unvanların uydurma olabileceğini de yazmakta ve : “... Onlar bu azizlerden birinin S. Jorgen'in kuzeyi, diğerinin de S. George'nin hizmetkârlarından biri olduğunu söylüyorlar. Her ikisi de çok iyi savaşan şövalyelermiş. Bugün Türkiye' de hüküm süren herhangi bir despot kendisine bir türbe yaptırıp, yanına da bir mescit veya yaptırttı mı tamam. İşte böyle olunca herhangi bir serseri de evinin bahçesini bir türbe yaptırabilir. Kendisine türbe veya yanına bir mescit yaptıranlar hoca için gelir sağlamak gayesiyle vakıf kurarlar. Böyle olunca türbeler sürekli korunmuş oluyor. Zaten Türkler türbeleri fazlasıyla korumayı seviyorlar. Mezar taşları alınıp başka mezarlarda kullanılmıyor. Açık ölü kemikleri de görülüyor. Mezar

taşları yuvarlakta olabiliyor... ” (Dernschwam, 1987: 272-273) diyen seyyah, köyde, bir çeşmenin yanında başka bir yerden devşirilmiş bir taşın üzerindeki yazıyı da okumuş ve taşın krokisini de çizerek vermiştir (Çizim 8). Ayrıca köyün mezarlığında bir başka yerden getirildiğini ifade ettiği üç ayrı taşın üzerindeki yazıları da okumuş ve notları arasına eklemiştir (Resim 11).

Çizim 8: Elvan Çelebi Zaviyesinde Devşirme Bir Taş (Dersnchwam, 1987)

Resim 10: Elvan Çelebi (Tekke) Köyü Mezarlığında Devşirme Bir Taşlar (Dernschwam, 1987)

Dernschwam, Anadolu insanının, G. Georgen'den başka hiçbir Hıristiyan aziz tanımadıklarını Ona da Chodir Efes (Hızır İlyas: Hıdırellez) adını verdiklerini söylerken Onun Hıristiyanlar tarafından ölümsüzleştirildiğine inanıldığına benzer düşüncenin Türkler içinde -hangi dine mensup olursa olsun- çağırıldığında yardıma koştuğu için kutsal sayıldığını, köylülerden dinleyerek anlamaya çalışmaktadır.

Seyyah yine dervişlerin kendisine anlattıklarından G. Georgen'un bir atının olduğunu, Bu atın tekkenin ortasından ayağı ile tepinmesiyle su çıkarttığını hatta suyun çıkartıldığı kuyu dibinde atın ayak izinin hala mevcut olduğunu yazmakta fakat bu hikâyenin uydurma olduğunu oysa suyun yerden geldiğinin kanal ve deliklerden de açıkça anlaşıldığını, bunun yanı sıra toprak altından, toprak kült kanallarla tekkeye kadar girdiğini ve tekrar yine toprak altından kanallarla tekkeden geri çıkan suyunda, hayvan sulamada kullanılan yalıklarda toplandığını belirtmektedir. Seyyah Elvan Çelebi Köyü' nün, yakınında Aelkat'da (Avkat Köyü - Bugün Mevcut-) oturan bir krala ait olabileceğini herhangi bir belgeye dayanmadan belirtmekte ve hatta Aelkat olarak ta bilinen bu bölgenin geçmişte büyük bir şehir olması ihtimalini de dillendirmektedir. Yol üzerinde Sağana (Çağla Köyü, Amasya'nın batısında bir köy) adında bir köy olduğunu ve burasının daha önce Aelkat diye bilinen bir antik yerleşim iken; daha sonraları Sağana olarak bilinen bu bölgenin çok harap olduğunu, bir boğazın içinde ve aynı zamanda da bir dağın yamacına doğru yaslanmış iken; sadece mevcut kimi mezarlıkların bu köyde ilgi uyandırdığını ve hatta bir mezar taşının üzerinde de yine Yunanca bir yazının yer aldığını belirtmekte ve bu yazıyı da yine notları arasına eklemektedir. Sağana'dan 2 mil ilerde yolun her iki tarafında mezarlıklarla karşılaştıklarını, mezarların birinde büyük bir sütun üzerindeki Yunanca bir metni okuduğunu ve notları arasına iliştiirdiğine değinen seyyah, 6 Nisan 1555 sabahı saat 6 gibi hareket ettikten sonra akşam saatlerinde bir köye geldiklerini ve bu köyün adının Bağlıca olduğunu, köyde, Amasya' ya gelen Kanuni'nin kimi adamlarının bulunduğunu söylemektedir Seyyah, Mecitözü ve köylerinde ekmek yapılmasını (Tandır): "... Bu memleketlerde insanlar o kadar geri bırakılmış ki, daha doğru dürüst bir ekmek pişirmesini bile bilmiyorlar. Her yerde başka tarzda ekmek pişiriyorlar. Bazı yerlerde büyük geniş bir çanak yahut da topraktan yapılmış küp gibi bir şey kullanıyorlar. Bunların yere gelen alt kısımları geniş, ortası karınlı ve yuvarlak. Yukarıya doğru biraz daralıyor. Fakat ağız tarafı daha geniş. Yan tarafta yere bir delik açılmış bu delik yerin altında küpün olduğu yere doğru uzanıp ona bağlanmış Küp yere gömülmüş vaziyette. Ekmek pişirilmek istenince küpün içinde ateş yakıyorlar. Küp yukarıda sözünü ettiğimiz delikten hava alıyor ve iyi yanyor. Küp iyice ısındıktan sonra hazırlanmış hamurdan parmak büyüklüğünde poğaç

(Çörek) yapıyorlar Bunların genişlikleri 1 karış kadar... ” ifadesini kullanmakta (Dernschwam, 1987: 272) ve sonra bu çörelere yumurta sürdüklerini ve hamurun altını su ile ıslatıp kızgın küpün yan taraflarına, elleriyle, alabildiğince yapıştırdıklarından ve pişirilen bu hamurların yüzlerinin hafif kızartıldığından da söz eden seyyah, pişen çöreklerin tandırdan çıkartıldıklarını ve bu işi yaparken de kadınların elleri yanmasın diye eldiven taktıklarını. şayet çöreğin daha gevrek pişmesi isteniyorsa, hamuru genelde tandırın dip tarafına yapıştırmakta olduklarını da söylemektedir.

Seyyah kadınların başka tür ekmek yapma şeklini de bir saç ateşin üzerindeki demirden bir saç ayağı üzerine oturtularak ve pişirilecek hamuru da bunun üzerine yayarak yaptıklarını böylesi bir hamurun tandır da ki hamura göre daha ince olduğunu söylerken bu şekilde yapılan ekmeğin tandır da yapılan ekmekten daha lezzetsiz olduğunu da dile getirmektedir (Çizelge 1). Seyyah, ayrıca bölge halkının genelde çobanlık yaparak hayvan yetiştirdiklerini de ifade etmektedir. Ekip, 7 Nisan’da Bağlıca’dan hareket ederek; Amasya’ya gelmiştir.

Amasya’ya yaklaşık 1 günlük mesafede padişahın sürgün avına çıktığını da ifade eden seyyah, yolculukları boyunca, padişahın geçtiği yollardan kendilerinin de geçtiklerini, yol kenarlarında ki köylerde yaşayan köylülerin, höyüklere silah atmalarını, padişahın yaklaştığının haber verilmesi olduğunu söyleyen seyyah, Amasya’ya, Strabon’un Iris (Yeşilirmak) diye anlattığı ırmağın üzerinden geçerek vardıklarını belirtmektedir.

Üsküdar’dan at arabalarıyla Amasya’ya kadar devam eden (30 gün) yolculuklarında yukarıda da belirttiğimiz üzere 8 Mart da Üsküdar’ a geldikten sonra 1 gün İznik’ te, 1 gün Ankara’ da kalan seyyah ve ekibi yani 27 gün sürmüş olan Amasya yolculuğunda 4 Nisan 1555 tarihinde Çorum’a gelmişler ve yaklaşık 113 Macar Mili yol almışlardır.

Çizelge 1: Hans Dernschwam’ın Çorum ve Civarında Bahsettiği Yer ve Yapı İsimleri

Yer Adı	Yapı Adı
Çorum Merkez	Evler
Çorum Merkez	Cami (Ulu Cami Olabilir)
Çorum Merkez	İslam Mezarlıkları
Çorum Yakını /Kızılırmak Üzeri	Tahta Köprü (Adı Bilinmiyor)
Çorum Yakını	Çeşme/Pınar (Adı Bilinmiyor)
Çorum’a 1 Mil Mesafede	Taş Köprü (Adı Bilinmiyor)
Çorum’a 1 Mil Mesafede	Küçük Taş Köprü (Roma Dönemi)
Mecitözü/Elvan Çelebi Köyü	Elvan Çelebi Zaviyesi
Mecitözü/Elvan Çelebi Köyü	Türbe (Adı Bilinmiyor)
Mecitözü/Elvan Çelebi Köyü	Ahşap Mescit (Adı Bilinmiyor)
Mecitözü/Sagara Köyü	İslam Mezarlığı
Mecitözü/Sagara Köyü (Çağna) Yakını	İslam Mezarlığı
Mecitözü/Bağlıca Köyü	Tandır

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dernschwam’ın, seyahatnamesi iyi ve kusurlu yanlarıyla gezi notlarından oluşan günlük karakteri taşımaktadır. Seyahatnamesinde günlük şeklinde oluşturduğu notlarında, kimi günlerin izlenimlerinde daha kuru ve kısa ifadelerle yer verilmiştir. Böylesi bir durumun, zaman darlığı ya da buldukları ortamın kültürel ve coğrafi şartlarından oluşmuş olabileceği düşünülebilir. Seyyahın, notları arasında görülen Latince ve Yunanca kitabelerin kopyalarının kendi eliyle çizmiş olması ve böylece bu kopyaların günümüze kadar gelmesindeki katkısı da göz ardı edilmemelidir. Seyyahın, seyahate çıkmadan önce ticaretle de uğraştığının biliniyor olması; kullanılan paraları, fiyatları ve bunların piyasa değerlerini değerlendirmede de çok zorlanmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, öncelikle paralar, ürün fiyatları ve ağırlık ölçüleri vs için verdiği bilgilerin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Seyyah, dolaştığı bölgelerde gördüklerini, işittiklerini aktarmakla yetinmemiş yerel halk tarafından kullanılan tarım aletlerinin yer yer çizimlerini de yaparak göstermesi de seyahatnamesini önemli kılmaktadır. Ayrıca tarihi mekânların özellikle Ahi Elvan Zaviyesinin gelişigüzel de olsa krokisini çıkararak belgeleme alanında başarılı çalışmalar yaptığını ve hatta Yukarıda da sık sık belirttiğimiz üzere 1555 yılında Kanuni Sultan Süleyman’la görüşmek Amasya’ya giderken 5 Nisan’da Tekke Köyü’ne (Elvan Çelebi Köyü) uğrayarak, Zaviye hakkında çok etraflı bilgi vermesi (yanındaki hamamdan söz etmemektedir) hatta zaviyeyi ilk keşfeden ve tanıtan kişi olması da seyahatnamesine ayrı bir özellik kazandırmaktadır.

Seyyahın bu zaviyenin tüm birimlerini 6 ana bölüm altında ele alarak anlatması ve daha sonra Semavi Eyice tarafından plan, kesit ve görünüşleri ile birlikte hazırlanan ve 1962 yılında monografi şeklinde İstanbul

Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Cilt 21’de yayınlanan zaviyenin planının, seyyah tarafından alınan kroki plan ile ufak farklılıklar olmasına rağmen yaklaşık örtüşüyor olması da seyyahın bir o kadar da sağlıklı kroki çıkarabildiğini göstermektedir. Seyyahın, Elvan Çelebi Zaviyesi’nin yerinde daha önce Hıristiyan bir azize ait mezar olduğu hususunda şüphelerini açıklamasının yanında, hazırlamış olduğu krokiden de; dört eyvanlı ve orta sofa, esas ibadet mekanı, birer tabhane odaları ile tam bir zaviye plan şemasında olduğunu belirttiği binanın diğer bölümlerinden daha geniş olan güney kanadının bir ibadet yeri (cami) olduğunu da ifade etmesi, ahşap kirişlerle taşınan bu bölümün üstünün sıkıştırılmış toprak dam olduğunu belirtmektedir. Ayrıca giriş eyvanının sol tarafında bir türbenin yer aldığını ve içinde Elvan Çelebi’nin kabriyle şamdanların bulunduğunu da yazmaktadır.

Bina girişinin diğer yanında ise S. Jorgen’in (?) türbesinin yer aldığını söylerken; bir taraftan da burada yaşayan dervişlerin Elvan Çelebi’nin kim olduğunu bile bilmediklerini ifade etmesi de; yukarıda da belirttiğimiz üzere Semavi Eyice’nin, yayınlanan makalesi incelendiğinde seyyahın, bu zaviye ve Elvan Çelebi hakkında güvenilir bilgiler verdiğini ortaya koymaktadır.

Seyyah, Çorum’da da olduğu gibi yolculukları boyunca uğramış oldukları Anadolu coğrafyasından da çoğu zaman bahsetmiştir. Nehir ve köprülerin uzunluk ve genişliklerini hatta sivil, ticari ve dini yapıların ölçülerini de fırsat buldukça vermiştir. Seyyahın, Çorum gözlemlerinde, Anadolu insanının günlük yaşamını, giyim-kuşam tarzını, örf-adetlerini, evlenme şekillerini ve törenlerini ayrıntılı şekilde günlüklerine işlediği de görülmektedir. Seyyah aynı zamanda kendi görüşlerini; beğendiği ya da beğenmediği olay gelenek ve inanışlar üzerine çoğu zaman pervasızca dile getirmekten kaçınmamıştır.

Osmanlı toplumunun yaşamında beğenmediği bazı halleri de acımasızca eleştirmekten kaçınmamıştır. Gözlemleri güvenilir olmakla birlikte yorumlarına ihtiyatlı yaklaşılması gereken seyyahın, böylesi acımasız ve bir o kadar da yanlı yorumlarının nedeni tam anlaşılabilir değildir.

Dernschwam, Tokat evlerinin mimari özelliklerinden az da olsa bahsetmiştir. İlin topografik yapısına ve bitki örtüsüne de gezi notlarında, az da olsa yer veren fakat kalesinden, camilerinden hamamlarından, türbelerinden vb. hatta gayr-i Müslim yapılarından (kilise vb.) hiç söz etmemesi de düşündürücüdür.

Genelde mezarlıklardan söz ederken adını ve yapılış yıllarını belirtmediği bir iki köprü ve Mecitözü Ahi Elvan Zaviyesi dışında pek fazla mimari doku hakkında notlarına rastlanmamış olan seyyahın, genelde bölge kadınlarının ekmeği nasıl yaptıklarını ve nasıl pişirdiklerine (tandır) yer vermesi de folklor bilimi açısından önem arz etmektedir.

Dernschwam, gözlemlerinde tarafsız davranmaya özen göstermiş olmakla birlikte kimi zaman yukarıda da belirttiğim gibi pervasızca eleştirilerinden geri durmadığı gibi çoğu zamandan görüşlerinde sessizliğini muhafaza etmiştir.

Anadolu’ya olan yolculuğunda Çorum ve Mecitözü Elvan Çelebi Köyü (Tekke Köyü) gözlemlerinde de olduğu gibi uğradığı çoğu Anadolu şehir, kasaba ve köylerinde çarpıklıkları açık bir dille anlatmaya özen göstermiştir. Zaman zaman Türkleri küçümseyen ifadeler kullanmakla beraber oldukça iyi müşahedelerde de bulunmuş olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Amasya ya kadar uzanan yolculuğunda Çorum gibi geçtiği çoğu köy ve kasabalara dahil verdiği bilgiler, o yerlerin tarih, kültür tarihi, mimarlık tarihi, sosyoloji vb. bakımdan önemlidir.

Yolculukları boyunca uğradıkları kasaba ve köylerde yaşayan Hıristiyan ve Yahudiler hakkında bilgilerine rastladığımız seyyahın Çorum’daki Gayrimüslimlerden söz etmemesi de düşündürücüdür. Bu durum Çorum’da var olan Gayrimüslimlerle karşılaşmamış olmalarına bağlanabilir.

Seyyahın, seyahatnamesini subjektif, kişisel, hayali ve Alman kimliği altında yazdığını söyleyebiliriz. Seyahatnamesinin bazı bölümlerinde de seyyah, kişisel çelişkilere de düşmektedir. Seyyah, notlarında çoğu zaman yazdıklarını kendi değerler sistemi ile karşılaştırmaya da çalışmıştır.

Çorum notlarında bu durumla karşılaşmış olmakla birlikte; önyargılı izlenimlerini sık sık dile getirmekten çekinmemiş bu bağlamda kimi zaman Anadolu şehirlerimizin insanlarını ‘abdal’ olarak göstermekten de geri kalmamıştır. Seyahatnamesinin çoğu bölümlerinde Türklerin, geleceği merak etmeyen, değişime açık olmayan bir millet olarak anlatmakta hatta Osmanlı tebaasının teknik ilerlemeyi hoş karşılamadığını da ifade etmeye çalışmıştır.

Türkler için en iyi ulaşım aracının at olduğuna da seyahatnamesinin kimi bölümlerinde sık sık değinen Dernschwam, Çorum notlarında da belirttiği gibi Osmanlı’da özellikle misafir ağırlamanın çok zaman aldığını fakat fazlasıyla misafirperver olduklarını da özellikle belirtmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (1959). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, Ankara.
- Akarsu, R. (2021). "Akhaimenid Döneminde Yol Ağları", Anasay Dergisi, Sayı 16: ss. 133-149. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Anderson, J. G. (1903). A Journey of Exploration in Pontus, Bruxelles.
- Ayut, N. (1984). "4.Murat'ın Revan Seferi Menzilnamesi", Tarih Dergisi, Sayı:34, ss. 183-246. İstanbul.
- Babinger, F. (1923). Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinesen 1553-1555, München-Leipzig.
- Busbecq, G. O. (1953). Kanuni Devrinde Bir Seferin Hatıratı (Türk Mektupları), (Çeviren: Osman Yüksel), Ankara.
- Çınar, H., Bulut, M. ve Yiğit, İ. (2018).Tarihi İpek Yolu'nun Kuzey Anadolu Güzergâhı, (Editör: Mehmet Bulut), İstanbul Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dernschwam, H. (1987). İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, (Çeviren: Yaşar Önen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Dikmen Ç. B. ve Toruk, F. (2019). "Anadolu'da Tabhaneli (Zaviyeli) Camiler Üzerine Bir Deneme" Social Sciences Studies Journal, Vol: 5, Issue: 51,pp: 7010-7035.Bakü.
- Eyice, S. (1962). "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 21, ss. 1-79. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eyice, S. (1968). "Çorum'un Mecitözü'nde Aşık Paşa oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi" Türkiyat Mecmuası, Sayı: 15, ss.211-246. İstanbul.
- Eyice, S. (1994). "Dernschwam", İslam Ansiklopedisi, Cilt: IX, ss. 182-183. Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Eyice, S.(1995). "Elvan Çelebi Zaviyesi, Çorum'un Mecitözü İlçesinin Tekke Köyünde Eski Bir Zaviye ve Türbe", İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, ss. 65-67. Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Giese, W. F. (1941). Die Welt des İslams, Leipzig.
- Hamilton W. (1842). Researches in Asia Minor, Pondus and Armenia, London.
- İnalçık, H. (2008). Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kakuk, Z. (1976). "Türkisches aus Hans Dernschwams Tagebuch", AOH, XXXII ss. 283-292. İstanbul.
- Kieppert, H. (1863). "Beitrag zur inschriftlichen Topographie Klein-Asiens", Monatsberichten der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, ss. 307-323, Berlin.
- Kieppert, H. (1887), "Hans Dernschwams Orientalische Reise 1553 bis 1555" In Clobus. Cilt: 52, ss.184-190, 202-205, 214-220, 230-235. Braunschweig.
- Kieppert, H. (1913a)."Hans Dernschwam ein Kleinasien Forscher des 16. Jahrhunderts", Deutsche Rundschau für Geographie, XXXV, s. 535-546, Wien-Leipzig.
- Kieppert, H. (1913b). "Eine unbekannte Denkmünze auf Hans Dernschwam", Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft, XXXI, ss. 46-51. München.
- Köseoğlu, N. (1944)."Elvan Çelebi" Çorumlu Dergisi, Sayı: 46, ss.1373-1379. Sayı: 47, ss.1405-1408, Sayı: 48, ss. 1437-1441. Çorum.
- Morgan, N. (1933). "Encore un voyageur en Turquie au XVIIIe siècle: Dernschwam", Revue Historique du Sud-Est Europeen, X, ss.144-155. Bucarest.
- Oberdorffer, K. (1952). "Hans Dernschwam", Lebensbilder aus den Bayerischen Schwaben, I/195, ss. 229-245. Berlin.
- Özergin, M. K. (1959). Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları, İstanbul.
- Özergin, M. K. (1985). "İpek Yolu", Boğaziçi Dergisi, Sayı: 39. ss. 7-11. İstanbul.

- Ruben, W. (1947). “Kırşehir’in Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri”, Belleten, Sayı: XI, ss. 616. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Taeschner, F. (1941). Legendenbildany und Achi Evran den Hesliyen von Kırşehir, Leipzig.
- Tanrikulu, M. (2014). Johann Samuel Heinrich Kieppert’in Osmanlı Haritalarının Bir Değerlendirmesi” Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol 6. No: 2. ss. 189-205, Münih.
- Tarum, H. C. (1938). Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar I, Kırşehir.
- Toruk, F. (2003). “Seyahatnamelerde Amasya”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, ss. 169-206, Isparta
- Toruk, F. (2005). “Amasya Kentinin Fiziksel Oluşum Süreci İçerisinde Saray Olgusu”, Vakıflar Dergisi, Sayı: 29, ss.429-449. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara.
- Toruk, F. (2010). Mecitözü Fotoğraf Arşivi.
- Toruk, F. (2008). “Alman Hans Dernschwam’ın Gözüyle XVI. Yüzyılda Ankara”, Erdem Dergisi, Sayı: 52. ss. 231-244, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tuncer, O. C. (2007). Anadolu Kervan Yolları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Yerasimos, S. (1991). Les Vogageurs Dans L’empire Ottoman (14-16 yy.), Ankara.
- Yurdaydın, H. (1976). Beyan-ı Menzili Sefer-i Irakeyn Sultan Süleyman Han, Ankara.